

AVCI-TOPLAYICI TOPLUMDAN GÜNÜMÜZ TOPLUMUNA ÇEVRE VE ENERJİ AÇISINDAN BAKIŞ

Sibel Ağı Günerhan¹

Bugün artık çevre ve enerji yalnızca bir kaynak sorunu olmanın ötesinde bir güvenlik sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır ve ülkeler arasında yaşanan çatışmaların çoğu doğal kaynakların paylaşımı nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Çevre sorunu sınır tanımayan özelliği nedeniyle karşılıklı bağımlılığı içeren küresel bir sorun ve bu sorun tüm toplumları ve gelecekleri tehdit ediyor. Bu açıdan küresel çevre sorunlarının çözümünü hedefleyen politikaların da artık küresel olması gerekmektedir. Sürdürülebilirlik; dünya üzerinde yaşamın devamlılığını ifade etmektedir ve bu çalışmada da günümüz toplumuna çevre ve enerji açısından kısa bir bakış yapılmıştır.

1. GİRİŞ

İnsanlığın var oluşundan bu yana insan-çevre ilişkilerine bakıldığında toplum, üç farklı şekilde değerlendirilmektedir: Avcı-toplayıcı toplumlar, tarım toplumları, endüstriyel toplumlar. Avcı-toplayıcı toplumlar incelendiğinde; 40.000 yıl kadar önce ortaya çıkmış en erken toplum biçimi oldukları görülmektedir. Yabani bitkileri toplayarak ve hayvanları öldürüp yiyerek yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Doğal çevre üzerindeki etkileri de yerel ölçülerde kalmıştır. Doğayı denetim altına almaya çalışmak yerine doğa ile uyumlu ve dostane bir ilişki sürdürmüşlerdir.

10.000 yıl öncesine gelindiğinde ise insanoğlu bitki yetiştirmesini ve hayvanları evcilleştirmeyi öğrenmiştir.

Böylece, tarım toplumuna geçilmiştir. Tarımcı toplumlarda iş bölümü daha önemli hâle gelmiş, evcilleştirilmiş hayvanların çektiği pulluk vb. aletler tarımsal üretimin artmasına neden olmuştur. Tarım toplumunda sulama, gübreleme ve toprağın işlenmesi gibi etkinlikler doğal çevrenin yapısını ve insanın çevreyle olan ilişkisini değiştirmiştir. Bu dönemde; doğanın insan tarafından sömürülmesi süreci başlamış, insanın insanı sömürmesi de bu sürece eşlik etmiştir. Kırsal kesimde yaşayanlarla onların ürettiklerini toplayıp yöneten yönetici sınıflar arasında eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. Toprağın sömürülmesi uzun vadede tarımsal üretimi azaltmıştır.

300 yıl öncesine gelindiğinde ise artık sanayi toplumuna geçilmiştir.

¹ Dr., Çevre Bilimleri Uzmanı - gunebakanizmir@gmail.com

İngiltere’de tekstil endüstrisinin keşfedilmesi gibi buluşlarla endüstrileşme başlamıştır. Buhar makinesinin keşfi, elektrik enerjisi, hidroelektrik enerji ve petrolün de endüstrileşmeye katkısı olmuştur [1]. Bu durum çevre sorunlarının da yaygınlaşmasına neden olmuştur. Fosil yakıtların kullanımının artması sonucu su kirliliği, hava kirliliği, asit yağmurları, küresel ısınma gibi çevresel felaketler ortaya çıkmıştır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

İnsanoğlu uzun yıllar ülkelerin kalkınmışlık düzeyini artırmak için ekonomik gelişmeye önem vermiş ancak çevresel bozulmanın ve sosyal dengelessnessizliğin farkına varmamıştır. 1972 yılında İsveç’in Stockholm kentinde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Çevresi Konferansı’nda ilk kez çevrenin taşıma kapasitesine dikkat çekilmiştir. 1987 yılında BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayımlanan “Ortak Geleceğimiz” isimli raporda ise “sürdürülebilirlik” kavramı ortaya atılmış ve “bugünün ihtiyaçlarını gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak” şeklinde tanımlanmıştır.

Bu noktada Türkiye açısından yapılabilecekler aşağıda verildiği gibi özetlenebilir:

Dünyanın ilk 10 ekonomisinde olmayı hedefleyen Türkiye’nin, yeşil ekonomiye dönüşen küresel ekonomide yerini sağlamlaştırabilmesi için kurumsal ve ulusal sürdürülebilirlik stratejisini hayata geçirmesi gereklidir. Bu noktadan hareketle; Türk iş dünyasının sürdürülebilirlik konusuna bakışını ve yönelimlerini ortaya koymak amacıyla İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği ve PwC Türkiye işbirliğiyle “Türk İş Dünyası Sürdürülebilirlik Uygulamaları Anketi” hazırlanmış ve İMKB’de işlem gören şirketlere yanıtlamaları için gönderilmiştir. Ankete 392 şirketin 217’si katılmıştır. Sektör-

lere göre şirketlerin 77’si üretim, 52’si finans, 18’i holding, 15’i inşaat, 10’u teknoloji, 10’u otomotiv, 8’i enerji, 5’i ulaştırma, 4’ü telekomünikasyon, 3’ü sağlık ve 13 tanesi de medya, turizm, beyaz eşya vb. sektörlerde faaliyet göstermektedir [2].

Ankette aşağıda verildiği gibi çeşitli sorular sorulmuş ve verilen yanıtlar değerlendirilmiştir.

1. Hesap verebilirlik,
2. Şeffaflık,
3. İş etiği,
4. Müşteri memnuniyeti,
5. İş sağlığı ve iş güvenliği,
6. Ürün güvenliği,
7. İşçi ve çalışan eğitimleri,
8. Yolsuzluk,
9. Atık ve kaynak yönetimi,
10. İnsan hakları,
11. Yenilikçilik,
12. Tedarik zinciri,
13. Enerji verimliliği-ekoverimlilik,
14. Ayrımcılık,
15. Su kullanımı ve yönetimi,
16. Yerel halk ve ilişkiler,
17. İklim değişimi ve emisyonlar,
18. Sivil toplumla ilişkiler,
19. Biyoçeşitlilik-ekosistem olmak üzere 19 başlıkta ele alınan sürdürülebilirlik unsurları

Yapılan rapordan derlenen bazı sorular ve verilen yanıtlara aşağıda yer verilmiş ve iş dünyasının sürdürülebilirliğin çevre boyutunu ilgilendiren konulara bakışı yorumlanmaya çalışılmıştır.

“Yukarıda maddeler halinde verilmiş olan sürdürülebilirlik unsurları, riskler ve fırsatlar anlamında şirketiniz için ne derece önemlidir” sorusuna verilen yanıtlar şirketler “hesap verebilirlik” (%99), “iş etiği” (%98), şeffaflık (%97) konularını “çok önemli” bulurken; çevreyle ilgili soru başlıklarından;

- Atık yönetimi: %82 çok önemli, %13 kısmen önemli,
- Enerji verimliliği-ekoverimlilik: %79 çok önemli, %17 kısmen önemli,
- Su kullanımı ve yönetimi: %73 çok önemli, %17 kısmen önemli,
- İklim değişimi ve emisyonlar: %67 çok önemli, %21 kısmen önemli,
- Biyoçeşitlilik-ekosistem: %52 çok önemli, %34 kısmen önemli bulunmuştur.

Aynı soruda şirketlerin %5’i “atık ve kaynak yönetimi”ni önemsiz bulmuş, %4’ü “enerji verimliliği-ekoverimliliği” önemsiz bulmuş, %10’u “su kullanımı ve yönetimi”ni önemsiz bulmuş, %12’si “iklim değişimi ve emisyonları” önemsiz bulmuş, %14’ü de “biyoçeşitlilik-ekosistemi” önemsiz bulmuştur.

Anket sorularına verilen yanıtlar değerlendirildiğinde yasa ve yönetmeliklerle düzenlenen ve sıkı bir şekilde denetlenen konuların önem sırasında önlerde yer aldığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle; gerekli yasal düzenlemelerin yapılması halinde çevreyle ilgili konuların önem sırasının değişeceği beklenir.

Nitekim; “Aşağıdaki hangi itici güçler şirketinizi sürdürülebilirlik uygulamalarına yönlendirmekte ne derece etkilidir” sorusuna verilen yanıtlar; yasal düzenlemeler için şirketler; %79 çok etkili, %19 kısmen etkili cevabını vermişlerdir.

Aynı soruya verilen yanıtlarda “kamuyu baskısı”nın çok etkili olduğunu düşünen şirketlerin oranı %34’tür. Bu durum; kamuoyunun sürdürülebilirliğin sosyal ve çevresel boyutları konusunda yeterli bilince sahip olmadığı, dolayısıyla da şirketlerden de böyle bir talepte bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Finans sektöründe faaliyet gösteren 9 şirketten 8’inin “sürdürülebilirlik konusunun finans sektörüyle doğrudan ilgili olmadığını” belirtmiş olması da sürdürülebilirlik konusunun tam olarak anlaşılmadığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Çünkü finans sektöründe de gerek çalışanlar gerekse iş yapılan kurumlar, çalışma ortamı, koşulları

Tablo 1. “Hangi Paydaşlarınız Sizin İşinizi ve Karar Alma Süreçlerinizi Etkilemektedir” Sorusuna Verilen Yanıtlar

Paydaşlar	Etkileme Oranı (%)
Çalışanlar	31
Hissedarlar	34
Tedarikçiler	40
Müşteriler	46
Yatırımcılar	52
Toplum	73
Düzenleyici kurumlar	74
Yerel otorite	78

Tablo 2. “Hangi Konularda Ne Sıklıkta Eğitim Veriyorsunuz” Sorusuna Verilen Yanıtlar

	Hiç	Yılda 3’ten az	Yılda 3-12	Yılda 12’den fazla
Biyoçeşitlilik ve ekosistem	% 68	% 23	% 7	% 2
İklim değişikliği ve emisyonlar	% 55	% 34	% 8	% 3
Su kullanımı ve yönetimi	% 46	% 38	% 12	% 4
Enerji verimliliği ve ekoverimlik	% 40	% 39	% 16	% 5
Atık ve kaynak yönetimi	% 33	% 44	% 18	% 5

vb. açısından sürdürülebilirlik önem taşımaktadır.

“Şirketinizin sürdürülebilirlik konusunda bir stratejisi bulunuyor mu” sorusuna “hayır” cevabı veren şirketlere; “sürdürülebilirlik uygulamaları geliştirmenizin önündeki engeller nelerdir” sorusu sorulmuş, alınan yanıtlar “ihtiyaç duyulmamış olması” %39 oranında “çok etkili” olarak yanıtlanmış, “maliyet” ve “bilgi eksikliği” de %36 oranında “çok etkili” olarak değerlendirilmiştir.

“Aşağıdaki konulardan hangileri için bir şirket politikası söz konusudur” sorusuna şirketlerin büyük bir kısmı “şeffaflık”(%78), hesap verebilirlik”(%79), “işçi ve çalışan eğitimleri”(%80) ve “iş sağlığı ve iş güvenliği”(%82) konularında yazılı politikaları olduğunu belirtmişlerdir. Yasalar ve yönetmeliklerle düzenlenen alanlarda şirketlerin, politika geliştirmeye daha eğilimli oldukları dikkat çekmektedir. “Sosyal ve çevresel konular” ile “yenilikçilik” konusunda ise şirketlerin önemli bir kısmının herhangi bir şirket politikası olmadığı, “biyoçeşitlilik ve ekosistem” konusunda ise şirketlerin oldukça geride oldukları göze çarpmaktadır.

Aynı ankette; “hangi paydaşlarınız sizin işinizi ve karar alma süreçlerinizi etkilemektedir” sorusuna Tablo 1’deki yanıtları vermişlerdir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi; yerel otoritelerin, şirketlerin, iş ve karar alma süreçlerini %78 oranında etkiliyor olması; yerel otoritelerin, sürdürülebilirliğin çevre boyutu üzerinde şirketlere yönlendirici olma ve/veya yaptırım uygulama

gibi durumlarda daha etkin olması gerektiği şeklinde yorumlanabilir. Benzer şekilde toplumun da şirketlerin karar alma süreçlerini etkileme oranının %73 olduğu dikkate alındığında toplumun çevreye bakışı ve bu konuda sahip olacağı bilincin şirketleri yönlendirmede etkili olacağı açık olarak görülmektedir.

Şirketlerin “hangi konularda ne sıklıkta eğitim veriyorsunuz” sorusuna verilen yanıtlardan görüleceği gibi şirketler, %81 ile %12 arasında oranlarla yukarıda belirtilmiş olan 19 başlıkta hiçbir eğitim vermemektedir. Çevreyle ilgili başlıklarla ilgili durum ise aşağıda verildiği gibidir. Tablo 2 incelendiğinde 5 başlık altında toplanan çevre konularında şirketlerin %68’i “biyoçeşitlilik ve ekosistem” konusunda hiç eğitim vermezken, %32’lik bir oranın çeşitli zaman aralıklarında eğitim veriyor oluşu dikkat çekici ve önemlidir. Bu eğitimlerin hangi biçimde verildiği, içeriğinin neler olduğu, bu anket sonuçlarında yer almıyor ise de merak uyandırıcı bir durumdur.

“Operasyonlarımız ve iş süreçleriniz genel olarak sürdürülebilirlik yaklaşımlarıyla uyumlu mu” sorusuna şirketlerin %94’ü kısmen ya da tamamen uyumlu cevabını vermişlerdir. Sürdürülebilirlik yaklaşımıyla tamamen uyumlu olduğunu belirten şirketlerin önemli bir bölümünün (%25) “iklim değişikliği ve emisyonlar,” “biyoçeşitlilik ve ekosistem” gibi konularda bir şirket politikalarının bulunmuyor oluşu, sürdürülebilirlik konusunun tam anlaşılmasını sağlama şeklinde yorumlanabilir.

“Operasyonlarınızda aldığımız kararlarda hangi unsurlar, ne derece etkilidir” sorusuna verilen yanıtlarda; “maliyet” %94 oranında çok etkili bulunarak 1.sıradada yer alırken, çevreye verilen zarar %66 oranında çok etkili bulunarak 10 başlık arasında 6. sırada yer almıştır. Aynı soruda müşteri beklentileri başlığı %83 oranıyla 4.sıradada yer almıştır.

“Aşağıdaki alanların hangilerinde veri topluyorsunuz” şeklinde yöneltilen soruda şirketlerin “biyoçeşitlilik ve ekosistem konusunda” %41 oranında veri topluyor olduğunu belirtmiş olması yine anketin dikkat çekici noktalarından biri olarak yorumlanabilir. Verilerin nasıl toplandığı ve neleri içerdiği ise bu ankette yanıt bulmamaktadır.

“Aşağıdaki sürdürülebilirlik göstergelerinden hangileri için hedefler koyuyorsunuz” sorusuna verilen yanıt ise “biyoçeşitlilik ve ekosistem konusu” yönünden dikkat çekicidir. Çünkü bu soruya verilen yanıtta şirketlerin %34’ü biyoçeşitlilik ve ekosistem konusunda kısa-orta ve uzun vadeli hedefler koyduklarını belirtmektedirler.

“Şirketiniz için aşağıdaki unsurlardan (CO₂ gazı salımı, diğer zararlı gazlar, su kaynaklarının kirlenmesi, atıklar, enerji kullanımı) hangileri önem taşımaktadır” sorusuna şirketlerin %75’i “enerji kullanımı” konusunun “çok önemli,”

%15’i de “kısmen önemli” yanıtını vermişlerdir. Enerji kullanımının bu denli yüksek bir oranla ilk sırada yer alması, enerji kullanımının doğrudan maliyetleri etkilemesiyle ilişkilidir. “Su kaynaklarının kirlenmesi” ve “atıklar” ise şirketlerin önemli olarak gördüğü diğer başlıklardır.

3. SONUÇ

Dünya üzerinde sahip olduğumuz her türlü ihtiyacımızı doğal kaynaklar ve bunların oluşturduğu besin zinciri sayesinde karşılayabilmekteyiz. Bu zincirdeki herhangi bir halkanın eksilmesi tüm dengeleri alt üst edebileceği için, bu noktada ekonomiden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Çözüm ise kaynakların korunduğu bir ekonomik yapıya geçmekle mümkün olacaktır. Kaynakları en fazla kullanan ve çevresel bozulmalara en fazla neden olan şirketler başta olmak üzere iş yapma biçimlerinin değişmesi, bazı mevcut ürünlerin yeni ve daha çevreci ürünlerle ikame edilmeleri, ekonominin devamlılığı için kritik önem taşımaktadır. Bu değişim şirketlere önemli fırsatları da beraberinde getirecektir. Çevreyle dost olmayan alanlardan vazgeçilerek çevreci iş yapma modelleri ve ürünlerle ikame edecek ve ekonomik dönüşümler çöküntüye uğramadan sağlanabilecektir.

Türkiye, Avrupa Birliğine üye olmaya aday bir ülke olarak ekonomide 2023 yılında ilk 10 ekonomi arasına girmeyi hedeflemektedir. Bunu sağlayabilmek için sürdürülebilirlik, iş dünyası için temel strateji olmalıdır. Yukarıda yer verilmiş olan anket sonuçları incelendiğinde ise Türk iş dünyasının sürdürülebilirliğin çevresel boyutunu ekonomik ve sosyal boyutlarına göre daha az önemseydiği anlaşılmaktadır. Ankete katılan şirketlerin %95’i sürdürülebilirlik konusunun iş yapış tarzlarıyla ilgili olduğunu belirtiyor olmakla birlikte çevre duyarlılığı, sürdürülebilirlik konusunda önem taşıyan konular içerisinde; ancak son sıralarda gündeme gelmektedir. Bu da şirketlerin sürdürülebilirliğin ekonomik ve sosyal boyutlarıyla daha çok ilgilendiğini göstermektedir. Yapılacak yasal düzenlemelerle bu etkenlerin maliyeti etkileyecek bir hâl alması halinde şirketler, çevresel unsurlarla birlikte enerji verimliliğini de daha fazla önemser hâle gelebileceklerdir. Şirketler, sürdürülebilirlik uygulamalarında buldukları konumdan daha ileri bir noktaya ulaşabilmek için öncelikle mevcut durumlarını değerlendirmeli, ileriye dönük hedefler koymalı ve bunları belirli aralıklarla ölçerek iyileştirme ve geliştirme aşamalarını raporlamalıdır. Bu durum, şirket çalışanları arasında da sürdürülebilirlik konusunda farkındalığı artırmada ve yönetimin aldığı kararlar sonucunda elde edilen kazanımların tüm iç paydaşlarla paylaşılmasını ve uygulamanın sahiplenilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. **Harper, L.C.** 1996. Environment and Society: Human Perspectives on Environmental, Issues, Printice Hill, New Jersey.
2. Türk İş Dünyası’nda Sürdürülebilirlik Uygulamaları Değerlendirme Raporu, Ekim 2011, İMKB, İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği, PwC Türkiye.